

Kad Birutė sugeba pasiekti viską, ko nori, įsitikinau jau pirmąją pažinties akimirką. „Žmonės“ garsiąją žemietę pasisiūlė nuvežti į Šiaulius – tai buvo bene vienintelė galimybė su ja pasikalbėti. Mokslininkė paspaudė ranką ir ištiesė lapelį su adresu. „Prieš Kryžių kalną man reikia užsukti į šią vietą“, – pasakė. Vos žvilgtelėjusi akimirką praradau žadą – Rytų Aukštaitijoje esantys Švenčionėliai gerokai nutolę nuo kelio į Šiaulius. Birutė tvirtino būtinai turinti aplankyti šiame miestelyje gyvenančią jauną moterį, nes jos mama jau keli mėnesiai padeda slaugyti Los Andžele prie patalo prikaustytą mokslininkės mamą. „Ji patinka mamai, tad man yra labai svarbus asmuo“, – paaiškino. Galėjau tik skėstelėti rankomis ir linktelėti galva: tiek to, užsukame ir į Švenčionėlius. „Mama, o dar nebus sutemę, kai pasieksime Kryžių kalną?“ – kiek sudvejojo į žemėlapių akį užmetusi 22-ejų dukra Jane. „Lietuva maža“, – nenuginčijamu argumentu abejones atrėmė Birutė.

„Lietuvos garbės“ apdovanojimų viešnia į mūsų šalį atvyko tik trims dienoms. Dvi iš jų skyrė svarbiausiam tikslui – nusifilmuoti renginyje ir įkurti Birutės Galdikas fondą. Kad trečioji diena turi būti laisva, organizatoriams užsiminė iš anksto. Birutė nusprendė žūtbūt turinti išvysti Kryžių kalną. Nesvarbu, kad iki jo nuo Vilniaus – per du šimtus kilometrų. „Mačiau daug jo nuotraukų, darytų dar prieš Antrąjį pasaulinį karą, – paaiškino. – Ir dukra nori.“

Ryžtinga ir bet kokia kaina siekianti savo tikslo. Ar kitokia gali būti mokslininkė, kuri, nepaisydama grėsmės gyvybei, jau trisdešimt šešerius metus Borneo saloje kovoja, kad orangutangai neišnyktų?

PRAGARĄ IŠLAIKO TIK MOTERYS

Leakey angelai. Taip vadinamos garsiojo paleontologo Louis Leakey į įvairius pasaulio kampelius tirti beždžionių pasiūstos trys moterys. Ne vieną šimpanzių gyvenimo paslaptį Afrikos džiunglėse atskleidė anglė Jane Goodal. Gorilų tyrinėjimais išgarsėjo Dian Fossey (pagal jos knygą „Gorilos rūkė“ sukurtas populiarus Holivudo filmas): tragiška jos žūtis nuo brakonieriaus rankos sukrėtė pasaulį. Trečioji paleontologo pasiuntinė – orangutangų studijoms gyvenimą paskyrusi Birutė Galdikas.

1971-aisiais Birutė ir kanadietis jos vyras fotografas Rodas Brindamouras patraukė į Indonezijos džiungles. Niekas jų nelaukė išskėstomis rankomis. Pelkėtose, plėšrūnų knibždančiose ir brakonierių siaubiamose džiunglėse porai teko patirti tikrą pragarą. L. Leakey tvirtino, jog atsidėti tokioms studijoms tegali moterys. Buvo teisuus – mokslininkės sutuoktinis neatlaikė sunkumų ir po kelerių metų

pabėgo kartu su indoneziete sūnaus aukle. „Moterys kantresnės, – savo dėstytojui pritarė Birutė. – Ir kur kas jautresnės aplinkai.“

MEILĖ MIŠKUI – SU KRAUJU

Vos automobilis įsuko į Labanoro girią, Birutės žvilgsnį prikaustė miškas. „Čia jaunuolynas“, – pamojo ranka. Ji atidarė langą ir fotografavo tai, kas krito į akį: medžius, sukežusią trobelę, išpuoselėtą sodybą, ant stulpo lizdą susisukusią gandrų porėlę. Mokslininkei įdomu viskas. Žvalgydamasi pasakojimais ji vis grįžo prie savo tėvų – Utenos krašte gimusios Filomenos Slapšytės ir mosėdiškio Antano Galdiko. Ypač daug kalbėjo apie tvirta valia ir neperkalbamu būdu garsėjusį žemaitį tėvą. Iš jo paveldėjo dvasios stiprybę? „Tikriausiai“, – neabejodama linktelėjo galva. Artėjant sovietų armijai tėvas vienintelis iš šeimos nusprendė bėgti į Vakarų ir niekas negalėjo jo atkalbėti. Pabėgėlių stovykloje Vokietijoje A. Galdikas susitiko su Birutės mama, kuri iš Lietuvos paspruko su visa šeima. „Mano gimimo vieta – Vokietija, Amerikos zona“, – šyptelėjo pasakodama Birutė. Vokietijos ji neprisimena – sulaukusi dvejų su tėvais persikėlė į Kanadą.

Meilę gamtai mokslininkė paveldėjo iš tėvų. „Baltai jaučia ypatingą ryšį su gamta“, – pabrėžė ne kartą. Paauglystėje Birutė mėgdavo klajoti po Torontą supančius miškus, įsivaizduodama esanti indėnė, ir stebėti gamtą. Nenuostabu, kad pasirinko zoologijos, antropologijos, psichologijos, archeologijos studijas. Jau studentė kartu su tėvais persikėlė į Kaliforniją, kur universitete ir pateko į L. Leakey paskaitas, pakeitusias jos gyvenimą.

Kaip reagavo tėvai, karo audrų išstremti už Atlanto, ant kojų atsistoję Kanadoje, vėliau dėl ekonominės gerovės persikėlę į Ameriką, kai išgirdo, jog dukra traukia į Indonezijos džungles? „Jie suprato, kad to reikia mokslo darbui, – patikino. – Mama verkė tik tuomet, kai nusprendžiau grįžti į Indoneziją jau gavusi daktaro laipsnį. Tuomet netikėtai užstojo tėvas.“

Ilgainiui mama susitaikė su dukters sprendimu ir kartu su kita dukra aplankė Birutę Indonezijoje. Tik jos nesutiko nakvoti stovykloje džunglėse, o mieliau gyveno už valandos kelio esančiame viešbutėlyje. Baiminosi akis į akį susidurti su orangutangais („girdėjo pasakojimų, kad einant į išvietę gali užšokti beždžionė“), o ypač vengė čia knibždėte knibždančių gyvačių.

GYVENIMAS LYG MŪŠIO LAUKE

Pirmąsyk orangutangą Birutė išvydo viename zoologijos sode Kanadoje, buvo mačiusi ir nuotraukose. Meilė iš pirmo žvilgsnio? „Jei nebūčiau kilusi iš Lietuvos ir užaugusi Kanadoje, niekada nebūčiau tapusi tuo, kuo esu, – tvirtino. – Mano šaknys – miškinguose kraštuose. Tėvai labai mėgo mišką“. Bet juk susidomėjo egzotika? „Ne, – purtė galvą. – Orangutangai plačiąją prasme yra ankstyvieji mūsų protėviai. Pažiūri jiems į akis ir atrodo, kad bendrauji su maštančia būtybe“. Juk ne veltui žodis „orangutangas“ kilęs iš malajų kalbos žodžių – „orang“ ir „utan“, kuriuos būtų galima versti kaip „žmogus iš miško“.

Tik ji viena žino, kiek kantrybės kainavo kiekvienas žingsnis. Tikriausiai ne vieną savaitę teko praleisti laukiant, kada beždžionės nespruks ją išvydusios ir tuomet mokslininkė galės stebėti tikrąjį jų gyvenimą? „Prireikė beveik metų, kol jos nusileido nuo medžių ir nekreipė dėmesio, jog netoliese sekame“, – patikslino. Orangutangai, Birutės įsitikinimu, protu prilygsta kalbėti pradedančiam trejų metų vaikui. Tam tikromis aplinkybėmis jų protas gali prilygti devynmečiui. Orangutangai pasižymi neįtikėtinu orientavimusi džunglėse – atpažįsta medžius, klaidžiodami juos naudoja kaip žymeklius. Indonezijoje Birutei teko tapti ne tik mokslininke, bandančia pažinti orangutangų pasaulį. Ji privalėjo tapti ir kovotoja su gamtos niokotojais – brakonieriais, nelegaliais medžių kirtėjais, aukso kasėjais, aliejinių palmių augintojais. Nykstant džunglėms, žūsta ir jų gyventojai.

Lietuvių kilmės mokslininkė Borneo įkūrė ne vieną stebėjimo centrą ir prieglaudą nukentėjusioms beždžionėms. Birutei tekusi našta – didžiulė. Kasmet orangutangų fondas privalo surinkti mažiausiai 800 tūkstančių JAV dolerių. Tuomet jis turi už ką išlaikyti per du šimtus darbuotojų indoneziečių, išmaitinti į našlaityną patekusius orangutangus (apie tris šimtus beždžionių), apsaugoti naikinamus miškus. O kur dar kiekviename žingsnyje tykantys pavojai. Tai nėra tušti žodžiai – prieš kelerius

metus gretimoje Sumatros saloje buvo nužudyti keli gamtosaugininkai. Tokiais atvejais Birutė kliaujasi likimu: „Reikia melstis ir tikėti, kad išliktum gyva ir nesuluošinta“. Dar vienas pavojus – atogrąžų ligos. Maliarija, pasak Birutės, kaip gripas. Šia pavojinga liga mokslininkė perserga kasmet. Kaip ir daugelis Indonezijos gyventojų.

Vaikystės žaidimai su orangutangais

Jaunystėje Birutė buvo pasiryžusi atsidėti mokslui ir neturėti vaikų. „Dar su pirmuoju vyru buvome nusprendę: jei prabus noras, įsivaikinsime. Tačiau viską pakeitė Indonezija. Vietos gyventojams vaikai – gyvenimo prasmė“, – dėstė. Šiuo požiūriu užsikrėtė ir su džiunglių gyvenimu bandanti apsiprasti jauna pora. Jiems gimė sūnus Bintis (30), pavadintas vietos gyventojų, sunkią akimirką atskubėjusio į pagalbą, vardu. Kai vyro ir Birutės keliai išsiskyrė, jai teko atsisveikinti ir su tuomet trimečiu pirmagimi. Mat gyvendamas džiunglių apsuptyje ir bendraudamas su orangutangais berniukas ėmė mėgdžioti jų elgesį.

Po skyrybų mokslininkė susiejo likimą su septyneriais metais jaunesniu dajakų kilmės ūkininku ir medžiotoju Paku Bohapu, pora susilaukė dar dviejų vaikų – Fredo (24) ir Jane (22). „Indoneziečiams vaikai labai svarbu, – dar sykį pakartojo Birutė. – Nesu tikra, bet spėju, kad jis nebūtų su manimi gyvenęs, jei nebūčiau pagimdžiusi“. Jane ir Fredas augo kitaip nei Bintis. Jie žaidė ne tik su mamos prižiūrimomis beždžionėmis, bet ir turėjo būrį giminaičių. Tačiau kartą mama nugirdo Fredo prisipažinimą, kad geriausias jo draugas – bendraamžis orangutangas.

Birutės vyras – itin gerbiamas žmogus. Jo senelis – vienas iš septynių paskutinių Borneo salą valdžiusių karalių. Lietuvių kilmės mokslininkė ir dajakas santuokos įžadus davė 1981-aisiais. Tuomet šeimą sukurti sumaniusiai porai teko įveikti ne vieną biurokratinę kliūtį.

„Dabar indoneziečiai veda svetimšales, nes nori išvykti iš gimtinės. Išskyrus mano vyrą“, – liūdnai pajuokavo Birutė. Pakas Bohapas pajudėti iš Indonezijos sutiko tik tuomet, kai pora buvo išgyvenusi santuokoje jau aštuoniolika metų. Tačiau svetur iškentė tik penkis mėnesius. „Jam neįdomu. Kanada patiko, nes greta mano namo Vankuveryje driekiasi kalnai ir plyti vešlūs miškai. Yra pasitaikę, kad gatve praeidavo meška. Tik visur jam buvo šalta. Vienintelė vieta, kur ėtiko klimatas, – dykumoje stovintis Las Vegas. Tačiau jis nenori būti emigrantas“. Mieliau Pakas Bohapas gimtinėje prižiūri ryžių laukus ar medžioja laukines kiaules bei elnius. „Kol nebuvome pažįstami, jis žudydavo net beždžiones. Man ir dabar nepatinka medžioklė, bet negali nieko pakeisti. Tai jo kultūros dalis“, – įsitikinusi. Jos vyras meistriškai valdo tradicinį dajakų ginklą sampitaną – iš kietmedžio pagamintą vamzdį, kuriuo šaudoma užnuodytomis strėlėmis. „Ruošiant nuodus reikia būti atidžiam – kasmet pasitaiko mirčių“, – pabrėžė Birutė. Ar kultūrų skirtumai netrukdo jiems sutarti? „Dajakų gentyse moterų teisių labai paisoma. Jų santykiai – lygiaverčiai“, – patikino Birutė.

Nė vienas iš trijų vaikų neketina sekti orangutangų gynėjos pėdomis. „Jie matė, kiek dėl to turėjau paaukoti“, – paaiškino Birutė. Ir pridūrė, kad paaukojo ne tik savo, bet ir vaikų gyvenimus. „Nejaučiu aistros gyvūnams“, – galvą purtė Jane, Vankuverio universitete Kanadoje studijuojanti psichologiją. Ji galėjo lydėti mamą į Lietuvą, nes nusprendė laikinai nutraukti studijas. Jane gyvena Los Andžele pas močiutę, dirba vienoje Santa Monikos kavinėje, o uždarbį taupo mokslams.

Jane ir jos brolio Fredo, bandančio tapti filmų prodiuseriu, svajonė – atsivilioti į Ameriką tėtį. Ir dar jie norėtų, kad mama nebevyktų dirbti į Indoneziją. Baiminasi dėl jai gresiančių pavojų? „Ne tik. Norime, kad visi būtų kartu“, – prisipažino Jane. Šis noras ją lydi nuo vaikystės. „Pradinę mokyklą Jane lankė Kanadoje, kur aš per metus keturis mėnesius skaitydavau paskaitas, ir Indonezijoje, – pasakojo Birutė. – Po kelerių metų mano mama pareiškė, kad toliau Jane taip gyventi negali. Nuo tada dukra gyveno Los Andžele su seneliais, čia baigė mokslus“. Bintis su savo tėvo, pirmojo mokslininkės vyro, šeima gyveno Kanadoje, vėliau – Australijoje.

Fredas mokyklą baigė Indonezijoje, į Ameriką išvyko įgyti aukštojo mokslo.

„Vaikai ragina eiti į pensiją, – prisipažino Birutė. – Bet jei manęs nebūtų, niekas kitas taip nesirūpintų orangutangais. Kai dirbti nebeleis sveikata, nebebūsiu naudinga, tik tuomet atsisakysiu darbo“.

ILGI VAKARAI SU REŽISIERE

Kryžių kalną varstė atšiaurus vėjo gūšiai. Birutė tik susisuko į striukę ir, nepaisydama šalčio, išvaikštinėjo kiekvieną kampelį. „Kalnas dar didesnis nei nuotraukose, – palingavo galva. – Tikriausiai jos buvo labai senos“.

Jau apvaikščiojusi Kryžių kalną ji pareiškia, kad čia geriausiai pajuto lietuvišką dvasią: „Nors kryžiai – katalikybės simbolis, išduoda ir giliai lietuvių dvasioje slypinčius senųjų tikėjimų pėdsakus, ryšį su gamta. Juk kryžius gaminamas iš medžio, pastatomas, po kiek laiko nukrinta, supūva ir susilieja su žeme“. Amžinas gamtos virsmas. „Čia jutau tėčio dvasią“, – prisiminė prieš kelerius metus mirusį savo tėvą.

Į Vilnių grįžome artėjant vidurnakčiui. Nors iki skrydžio tik kelios valandos, Birutė neskubėjo krauti lagaminų. Viešbučio fojė jos laukė teatro ir operos režisierė Dalia Ibelhauptaitė, į Vilnių porai dienų atvykusi iš Londono. Moterys norėjo pratęsti vakar gerokai po vidurnakčio pasibaigusį pokalbį. Prieš metus Dalia su vyru lankėsi Ugandoje, užsuko ir į nacionalinį parką, kuriame galima išvysti kalnų gorilas. Susitikimas „Lietuvos garbės“ apdovanojimuose su Birute – lyg iš dangaus nukritusi staigmena. Mat netrukus Dalia minės savo keturiasdešimtmetį. Vyras jau seniai suko galvą, kokią įsimintiną dovaną įteikti, kol kartą išsitarė apie idėją, kad gal vertėtų išsiųsti ją stebėti orangutangų. Galima net neabejoti – po šio susitikimo režisierė būtinai aplankys džiunglėse dirbančią naująją pažįstamą...

- Birutė Marija Filomena Galdikas gimė 1946 m. gegužės 10 d. karo pabėgėlių stovykloje Vokietijoje. Kai mergaitei buvo dveji, kartu su tėvais persikėlė į Kanadą, vėliau – į JAV.
- Birutė Galdikas studijavo psichologiją, antropologiją, zoologiją ir archeologiją. Garsiojo paleontologo Louis Leakey paskaitos paskatino susidomėti orangutangais – nykstančia beždžionių rūšimi. 1971-aisiais Birutė kartu su pirmuoju vyru Rodu Brindamouru atvyko į Indoneziją, kur sunkiai pereinamose Kalimantano džiunglėse įkūrė stovyklą ir pradėjo iki šiol besitęsiančią kovą dėl orangutangų išlikimo.
- Mokslininkės nuotrauka dukart pasirodė garsiajame „National Geographic“ žurnalo viršelyje. Įsimintiniausia – vonelėje su orangutangu besimaudantis pirmagimis jos sūnus Bintis.
- Prieš dešimtmetį orangutangų stovyklavietėje Borneo džiunglėse lankėsi Holivudo žvaigždė Julia Roberts. Filmas apie šią viešnągę ne kartą rodytas per televiziją.
- Apie sunkius pirmuosius žingsnius galima sužinoti atsivertus prieš dešimtmetį išleistą autobiografinę knygą „Rojaus atspindžiai“, išverstą į keliolika kalbų. Deja, į autorės tėvų kalbą – ne.
- Pagal mokslininkės knygą ketinta kurti vaidybinį filmą, bet darbai sustabdyti – filmuoti numatytu metu džiunglėse kilo gaisrai, o po kiek laiko mirė prodiuseris.
- „Lietuvos garbės“ apdovanojimas – pirmasis, kurio ji sulaukė tėvų žemėje. Lietuviškai šiek tiek kalbanti mokslininkė didžiuojasi savo kilme ir rašydama vardą ant paskutinės jo raidės visuomet deda tašką.